

ISTORIJS ŠALTINIŲ TYRIMAI

5

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

VILNIAUS UNIVERSITETAS

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

Sudarė

Artūras Dubonis

5

LII
LIETUVIŠKAS
ISTORINIS INSTITUTAS

VILNIUS 2014

Knygos leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA
NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
(Projekto finansavimo sutartis Nr. LIT-8-22)

Redaktorių kolegija:

Darius Antanavičius
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Darius Baronas
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Zenonas Butkus
(*Vilniaus universitetas*)

Artūras Dubonis (pirmininkas)
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Mathias Niendorf
(*Kylio universitetas*)

Rimvydas Petrauskas
(*Vilniaus universitetas*)

Irena Valikonytė
(*Vilniaus universitetas*)

Visi leidinio straipsniai recenzuoti dviejų mokslininkų

TURINYS

Artūras Dubonis

Pratarmė 9

Straipsniai

Tomas Čelkis

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Vokiečių ordino sienų samprata ir delimitaciniai procesai XIII–XVI a. 11

Conception of the Frontier between The Grand Duchy of Lithuania and The Teutonic Order and Delimitation Processes in The 13th–16th Centuries.

Summary 40

Mindaugas Klovas

Privataus dokumento juridinė galia XV–XVI a. pradžioje 43

Legal Power of a Private Document in The 15th–Early 16th Century. *Summary* ... 55

Arvydas Maciulevičius

Kodėl 1495 m. iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės buvo išvaryti žydai?

Apie žydų išvaymo sąsajas su judaizavimo judėjimu 57

Why in 1495 Jews were Driven Away from The Grand Duchy of Lithuania?

On The Links of The Eviction of Jews to The Movement of

Judaizing Heresy. *Summary* 81

Jonas Drungilas

Pinklės atvykusiai lenkų bajorijai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje 1447–1588 m.: juridinių suvaržymų ištakos, raida ir funkcionavimas 85

Traps for The Incoming Polish Nobility in The Law of The Grand Duchy of Lithuania in 1447–1588: Origins, Development and Functioning of Legal

Restrictions. *Summary* 106

Darius Antanavičius

- Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės asesorių ir reliacijos teismų nutarimų vykdymas Kauno miesto taryboje XVI a. pabaigoje 107
- Pursuance of Assessors' and Relatio Courts' Rulings in Kaunas City Council in The Late 16th Century. *Summary* 145

Inga Ilarienė

- 1388 m.–XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyskupijų viešieji notarai 147
- The Corps of Notaries Public in The Grand Duchy of Lithuania in 1388–16th Century. *Summary* 163

Martynas Jakulis

- Vilniaus katedros kapitulos pajamos XVI a. antroje pusėje–XVIII a. pajamų-išlaidų registru duomenimis 171
- Income of Vilnius Cathedral Chapter in The 16th – Late 18th Century Based on The Data of Income-Expenditure Registers. *Summary* 191

Gražina Sviderskytė

- Kodėl JAV netyrė „Lituanicos“ katastrofos? Teisiniai ir politiniai aspektai „Darius & Girch“ byloje 195
- Why the United States of America did not Investigate The Crash of „Lituanica“? Legal and Political Aspects of The “Darius & Girch” File. *Summary* 212

Šaltinių publikacijos*Олег Луцкевич*

- Орденский экземпляр договора о четырехлетнем перемирии и военной помощи между Великим Княжеством Литовским и Тевтонским орденом (31 октября 1382 г.) 215
- The Order's Copy of The Treaty of Four-Year Peace and Military Assistance between The Grand Duchy of Lithuania and The Teutonic Order (31 October 1382). *Summary* 232

Laimontas Karalius

- 1554 metų Balninkų dvaro valakų matavimo registras 233
- Wallach Measurement Register of Balninkai Estate of 1554. *Summary* 265

Diskusija*Elmantas Meilus*

- 1 – 2 = –1? (Atsakymas į Aivo Ragauskio „diskusiją“) 267
- 1 – 2 = –1? (A Reply to Aivas Ragauskas’ “Debate”). *Summary* 278

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

- Aštuonioliktojo amžiaus šaltinių publikavimas Lietuvoje: pasiekimai ir
 problemos 279
- Publication of Sources of the 18th Century in Lithuania: Traditions and
 Challenges. *Summary* 295

Anotacijos. Recenzijos

- 1413 m. Horodlės aktai (dokumentai ir tyrinėjimai) = Akty Horodelskie z 1413 roku (Dokumenty i studia)*, sudarė / pod redakcją J. Kiaupienė ir L. Korczak; parengė / opracowali J. Kiaupienė, L. Korczak, P. Rabiej, E. Rimša ir J. Wroniszewski (serija: *Lietuvos užsienio politikos dokumentai. XIII–XVIII a.*), Vilnius, Kraków: LII leidykla, 2013. – 543 p. – (*Mindaugas Klovas*) 297
- Луцька замкова книга 1560–1561 рр.*, підготували до видання В. М. Мойсієнко, В. В. Поліщук (serija: *Пам’ятки Української мови. Серія актових документів і грамот*), Луцьк, 2013. – 733 с. – (*Darius Vilimas*) 301
- 1812 metų Lietuvos laikinosios vyriausybės komisijos posėdžių protokolai*, parengė V. Pugačiauskas, Vilnius: LII leidykla, 2012. – 358 p. – (*V. P.*) 304
- Santrumpos 307
- Apie autorius 309
- Autoriams 311
- Guide for Authors 315

ANOTACIJOS. RECENZIJOS

1413 m. Horodlės aktai (dokumentai ir tyrinėjimai) = Akty Horodelskie z 1413 roku (Dokumenty i studia), sudarė / pod redakcją J. Kiaupienė ir L. Korczak; parengė / opracowali J. Kiaupienė, L. Korczak, P. Rabiej, E. Rimša ir J. Wroniszewski (serija: Lietuvos užsienio politikos dokumentai. XIII–XVIII a.), Vilnius, Kraków: LII leidykla, 2013. – 543 p.

Lietuvos ir Lenkijos istorikų (Lietuvos istorijos institutas ir Polska Akademia Umiejętności) bendromis pastangomis pasirodė nauja knyga, skirta 1413 m. spalio 2 d. Horodlės unijos problematikai. Tai buvo kruopščiai parengtas aukšto lygio suvažiavimas, kuriame dalyvavo Lenkijos karalius Jogaila, Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas, Lenkijos ir Lietuvos bajorijos atstovai. Horodlės unija keitė politinę regiono situaciją, nulėmė visuomenės pokyčius. Unijos sudarymo priežastys, sudarymo aplinkybės ir padariniai iki šiol kelia istorikų susidomėjimą. Tiesa, pastaruoju metu mokslinių diskusijų įkarštis buvo atslūgęs, tačiau 2013 m. įvykęs 600 m. jubiliejus paskatino vėl atnaujinti tyrimus.

Knygą sudaro 1413 m. Horodlės dokumentų (bendras abiejų valdovų, pavieniai lenkų ir lietuvių bajorų) publikacija, tiriamieji straipsniai, sfragistikos katalogai, iliustracijos, suvestiniai šaltinių, literatūros ir santrumpų sąrašai, asmenų rodyklė ir santrauka anglų kalba. Dokumentai pateikiami originalo kalba (lotynų) ir išversti į lietuvių ir lenkų kalbas. Kita knygos dalis pateikiama lietuvių ir lenkų kalbomis. Toks knygos pobūdis leidžia susipažinti su naujausiais istorikų tyrimais platesniam skaitytojų ratui.

Svarbiausia knygos dalis – Horodlės dokumentų antspaudų katalogas. Jan Wroniszewski parengė Lenkijos bajorų adopcinio dokumento antspaudų katalogą, kurį sudaro 47 antspaudų aprašymai. Lietuvos bajorų dokumento antspaudų katalogą parengė Edmundas Rimša; jį sudaro 37 antspaudų aprašymai. Bendromis šių autorių pastangomis sudarytas ir Lenkijos karaliaus Jogailos, ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto dokumento dviejų išlikusių antspaudų aprašymas. Antspaudų aprašymai pasižymi dideliu kruopštumu ir taps kiekvieno istoriko svarbia pagalbine priemone. Taip pat pateikiamos antspaudų ir dokumentų nuotraukos. Lieka tik apgailestauti, kad dokumentų nuotraukų sudarytojai pasirinko prastą formato dydį, dėl kurio tekstas sunkiai perskaitomas.

Rinkinį sudaro penki moksliniai straipsniai, kuriuose pateikiami naujausių tyrimų rezultatai. **Lidija Korczak** straipsnyje „Kelias paveldimos Jogailaičių monarchijos link“ atnaujina diskusiją dėl Horodlės unijos priežasčių, kuri istoriografijoje senokai nagrinėta. Tiek Lenkijos, tiek Lietuvos istorikai viena pagrindinių unijos priežasčių laikė Ordino grėsmę (A. Prochaska, S. Kutrzeba, J. Bardach, G. Błaszczak, P. Śleżas, A. Śapoka, Z. Ivinskis, M. Jučas ir kt.), kuri atsispindi Jogailos ir Vytauto dokumento tekste. Autorė linkusi šią priežastį nustumti šiek tiek į šalį ir svarbiausia laikyti Jogailos dinastijos įtvirtinimo politiką, kuria buvo kryptingai siekta užtikrinti Lenkijos karalystės sostą savo įpėdiniams. Šią problematiką jau buvo palietę ir kiti istorikai (G. Błaszczak, S. Rowell ir kt.), tačiau autorė ją išplėtoja ir kur kas labiau sureikšmina.

Piotro Robiejaus straipsnyje „Horodlės unijos dokumentai“ tiriamos unijos dokumentų atsiradimo aplinkybės. Pirmiausia atreipiamas dėmesys į du aspektus, kurie buvo nebūdingi tos epochos tarptautinių dokumentų sudarymo tradicijai. Pirmasis – bendro Jogailos ir Vytauto dokumento sudarymas. Autoriaus nuomone, „tai, kad Jogaila ir Vytautas išdavinėjo bendrus dokumentus, pirmiausia lėmė praktinės priežastys, bet kartu tai rodė, kad užsienio politikoje Karalystė ir Lietuva buvusios lygiavertės“ (p. 121). Abejonę kelia pagrindine priežastimi įvardijamas praktiškumas. Vargu ar tokioms sutartims parengti jis turėjo kokią nors reikšmę, ypač žinant to meto aukštą Karūnos kanceliarijos lygį. Antras mokslininką stebinantis aspektas – kitos šalies antspaudo prikabinimas, padrikas jų eiliškumas ir skirtingų vaško spalvų gausa. Tokią „netvarką“ bandoma paaiškinti tuo, kad dokumentai buvo parengti anksčiau, o tvirtinant sutartį antspaudo skaičius turėjo sutapti su testacijoje išvardytų asmenų skaičiumi. Neatvykus visiems asmenims buvo panaudoti kitų dalyvių ir net kitos šalies asmenų antspaudai. Taip pat keliami hipotezė, kad lietuvių ir valdovų dokumentai galėjo būti antspauduoti vėliau, nors pripažįstama: tai patvirtinti trūksta žinių. Autorius atlieka svarbią dokumentų formuliarių analizę, kuri parodo, kad jie buvo suredaguoti pagal itin panašų formuliarą; jį karališkoji raštinė naudojo rengdama ir kitus dokumentus. Nustatyta, kad dokumentų parengimas buvo koordinuojamas ir atliekamas toje pat aplinkoje, tuo pat metu – karališkojoje kanceliarijoje. Atsižvelgiant į lietuvių sąrašo specifiką, daroma prielaida: lietuvių adopcinis dokumentas buvo parengtas šiek tiek anksčiau nei du kiti. Taip pat paliečiamas raštininkų, sudariusių dokumentus, klausimas. Istoriografijoje priimta, kad 3 dokumentus surašė ir redagavo Stanislovas Ciołekas, kuris minimas dokumentuose. Kalbos stilistika, vienodas formuliaras iš tiesų rodo vieno asmens darbą redaguojant. Dar W. Semkowiczius nustatė, kad dokumentus surašė du rašovai. Pirmasis surašė lenkų adopcinį, antrasis – Lietuvos bajorų ir abu valdovų. Autoriaus tyrimas iš esmės tai patvirtina ir išplečia papildomomis pastabomis. Kelti naujas įžvalgas leidžia atliktas kitų karaliaus dokumentų raštų braižo tyrimas (1408–1418 m.), kuris parodo, kad Cioleko aktyvumas nesutampa su to raštininko aktyvumu, kuris surašė

tris Horodlės dokumentus. Tai autoriui leidžia atsargiai kelti hipotezę: visgi šiuos dokumentus galėjo surašyti kitas asmuo.

Jano Wroniszewski'o straipsnyje „Lenkiški antspaudai prie Horodlės dokumentų Lenkijos viduramžių sfragistikos šviesoje“ atliko lenkiškų anspaudų analizę. Išskirti trys ikonografijos tipai, kurie iš esmės nesiskyrė nuo naudojamų kaimyninėse šalyse. Tiriant antspaudų legendas pastebėta, kad Lenkijoje XIV a. buvo įprasta legendose šalia vardo nurodyti ir pareigas, tačiau XV a. pr. tai tampa retu reiškiniu – nurodomas vardas ir vietovės pavadinimas. Tai turėjo ir 1413 m. prikabininti lenkų bajorų antspaudai. Daroma prielaida, kad vietovės pateikimas rodė priklausymą didesnei grupei, valdos leido identifikuoti asmenį ir reiškė jo tapatybę daugiau negu einamos pareigos – įžiūrimas išaugęs savivertės pojūtis. Trumpai aptarti papildomi ženklai ir raidės ant herbų, kurių daugumos reikšmė, išskyrus vardų inicialus, išlieka neaiški. Anot straipsnio autoriaus, antspaudų prikabinimo „chaosas“ rodo, kad antspaudavimo darbai vyko ne kancelarijoje, bet veikia suvažiavimo metu. Teigiama, kad pasitaikantys netikslumai neprieštaravo to meto dokumento patikimumo kriterijams. Tad tyrinėtojo nestebina padrikas skirtingų vaško spalvų išdėstymas ir pan. Kelių Lietuvos ponų antspaudai, patvirtinantys jų adopciją prie lenkų giminių akto, galbūt reiškia tai, kad pakako herbo ant antspaudu atvaizdo, o dokumento turinio ir antspaudu legendos turinio atitikimas nebuvo svarbus. Taip pat plėtojama privačių asmenų anspaudų prikabinimo, adopcijos ir kitos problematikos.

Edmundas Rimša straipsnyje „Horodlės aktai ir Lietuvos kilmingųjų heraldika“ tiria Horodlės dokumentų antspaudavimo ypatumus. Anot tyrėjo, dokumentai buvo antspauduojami vienu metu. „Tai liudija išlikę labai jau vienodi antspaudų vaškiniai kiautai su skirtingo dydžio antspaudų ertmėmis“ (p. 186). Galime pasakyti, kad ši išvada atsiranda gana netikėtai ir nepaaiškinama, kodėl tai liudija apie vienalaikiškumą. Daroma prielaida: tiek lietuvių, tiek lenkų atstovai turėjo kelių spalvų vaško ir jį naudojo ne tam, kad parodytų užimamą padėtį visuomenėje, o kad per spalvų hierarchijos nepaisymą įprasmintų Horodlės aktų proteguotus brolybės ir lygybės siekius. Taip bandoma paaiškinti chaotišką antspaudų eiliškumą ir vaško spalvų įvairovę. Galime manyti, kad šios įžvalgos gerokai skiriasi nuo ankstesnių rinkinio autorių nuomonių. Svetimos šalies bajorų antspaudų atsiradimas ant kito dokumento paaiškinamas tuo, kad visi antspaudai, kurie reprezentavo visą giminę, buvo herbiniai ir tuo metu nebuvo tiek svarbu, kas iš herbinės giminės prikabina antspaudą. Tai paaiškina ir kitų, dokumentuose neįrašytų, mažai žinomų asmenų antspaudų prikabinimą (ši įžvalga iš esmės sutampa su Jano Wroniszewski'o išvada). E. Rimšai kelia nuostabą kai kurių lietuvių antspaudų dydžiai – kai kurie buvo net didesni už Vytauto antspaudus su raiteliu, bet susilaikoma pateikti platesnių išvadų. Kita straipsnio dalis skirta Lietuvos pusės dalyvių probematikai ir lenkiškų herbų paplitimui Lietuvoje. Istorikas teigia, kad dauguma dalyvių buvo kilę iš etninės Lietuvos ir tik dalis iš rytinių ir pietinių paribių. Atmestas LDK kunigaikščių ir

žemaičių dalyvavimas. Nustatyta, kad iš 47 Horodlėje priimtų herbų XV a. prigijo tik apie ketvirtadalis, geriausiu atveju – apie trečdalis herbų. Prigijo ir įsitvirtino tie, kuriuos priėmė įtakingi, bet ne mažiau svarbu, gausių giminių atstovai. Horodlės dalyviai buvo ne vien didikai, kai kurie reprezentavo daug margesnę ir socialiniu požiūriu įvairesnę asmenų grupę. Dalis buvo Vytauto dvaro ar jo palydos atstovai, kurie randami ir tarp kitų svarbių valstybės dokumentų liudininkų. Istoriografijoje buvo kilusi diskusija dėl lietuvių dokumento liudininkų sąrašo pabaigoje esančio „etc“ – manyta, kad gauti herbus galėjo ir daugiau lietuviškų giminių. Tačiau autorius pabrėžia: rasti tik 2 nehorodliniai lenkų herbai XV a. Lietuvoje, tačiau jie atkeliavo ne dėl adopcijos, o tiesiog su lenkų giminėmis. Lietuvoje lenkiški herbai netapo kaip Lenkijoje giminę išskiriančiu ar ją konsoliduojančiu atributu. Nevirto ir valdančiojo elito ar viso kilmingųjų luomo skiriamuoju ženklu. Lenkiški herbai XV a. nesuvaidino tokio vaidmens, kokio iš jų tikėjosi Horodlės aktų iniciatoriai.

Jūratės Kiaupienės straipsnyje „1413 m. Horodlės dokumentų „gyvenimai“ nuosekliai aptariamas Horodlės aktų gyvavimas politinėje arenoje keičiantis valdovams. Ji išsiskyrė Lenkijos karalystės politinio elito siekiu išlaikyti sutarties sąlygas ir LDK politinio elito pastangomis išbraukti sutartyje įrašytą LDK inkorporavimo į Lenkijos karalystę straipsnį. Atlikta šios problematikos sintezė iki 1569 m. Liublino unijos, kai senasis aktas prarado savo aktualumą. Kita straipsnio dalis skirta XVI a. Lenkijos karalystės ir LDK teisės savadų analizei. Lenkijos teisyuose tarp keturių XV a. sutarčių su LDK buvo pakartotinai įrašomas ir Horodlėje išduotas valdovų dokumentas. Pasak autorės, tai suteikė unijų dokumentams teisės aktų statusą ir įteisino lenkišką unijos interpretaciją, kurios svarbiausias teiginys buvo LDK inkorporavimas į Lenkijos Karūnos sudėtį. Tokia prasminė interpretacija kartojama ir XVII–XVIII a. taip įaugdama į visuomenės istorinę atmintį ir galiausiai perimta istorikų. Visiškai kitokia situacija buvo LDK. Čia nė viename statute, net ir trečiajame, kuris buvo priimtas po Liublino unijos, neminimi Horodlės dokumentų nuostatai. Statutai įtvirtino suverenios ir į jokią kitą valstybę neinkorporuotos valstybės statusą. Itin stebina toks Lenkijos ir Lietuvos teisyne skirtumas valdant bendram valdovui. Autorė remiasi D. Kuolio įžvalgomis ir tai sieja su XVI a. pr. LDK elito pastangomis įgyvendinti plačią Lietuvos valstybės stiprinimo ir tautos savarankiškumo išsaugojimo programą, kurios svarbi dalis kaip tik buvo Statutai. Taip pat pateikiamos lenkiškos ir lietuviškos Horodlės aktų interpretacijų ištakos istoriografijoje. Lenkiškų tradicijų ištakos sietinos su Jonu Dlugošu (XV a. vid.); jis pradėjo LDK kaip prijungtos prie Lenkijos karalystės pasakojimo tradiciją, kurią perėmė ir kartojo amžininkai ir daug vėlesnių laikų Lenkijos istorikai. Lietuviškų tradicijų ištakos sietinos su Lietuvos Metraščiais (XV a. vid.–XVI a. pr.), kuriuose esminiai akcentai sudėti ant abiejų valstybių bajorų patvirtinto valdžios pasidalijimo tarp Jogailos ir Vytauto bei jų tikėtinų sūnų paveldėtojų. Čia nerasime LDK prijungimo prie Lenkijos karalystės

pasakojimo. Šias dvi skirtingas interpretavimo tradicijas puoselėjo ir vėlesni garsūs istorikai. Straipsnio priede paskelbtas valdovų Jogailos ir Vytauto bendro dokumento teksto perdirbinys, kuris buvo įrašytas XVI a. į Lietuvos Metrikos 25-ąją Užrašymų knygą. Pateikiamas originalas ir vertimai į lietuvių bei lenkų kalbas.

Manytume, kad ši leidinį būtų gerokai praturtinęs straipsnis, skirtas Horodlės unijos istoriografijos apžvalgai, tačiau tai nemažina jo solidumo. Knygoje pateikiamos naujos interpretacijos, nauji mokslinių problemų sprendimo būdai, o skirtingos istorikų įžvalgos daro šį leidinį itin vertingą mokslinė prasme. Šia knyga nėra padėtas Horodlės unijos tyrimų taškas, atvirksčiai, atveriami tarpė naujoms istorikų diskusijoms, kurių tikimės sulaukti artimiausiu metu.

Mindaugas Klovas

Луцька замкова книга 1560–1561 рр., підготували до видання В. М. Мойсієнко, В. В. Поліщук (serija: Пам'ятки Української мови. Серія актових документів і грамот), Луцьк, 2013. – 733 с.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoriškųjų paviėtų teismų formavimas ir jų raida XVI a. yra vienas reikšmingiausių to meto valstybės reformų epizodų, nors kėlęs ir keliantis susidomėjimą, deja, tik paskutiniaisiais dešimtmečiais sulaukęs atidesnio istorikų dėmesio. Ne mažiau aktualus yra šios problematikos istorinių šaltinių – atskirų paviėtų teismo knygų tyrimas ir ypač jų publikavimas, pasibaigęs su Vilniaus archeografinės komisijos (ABAK) veikla 1915 m.¹ Vėliau pasisekė porai ikireforminio Vilniaus pilies teismo knygų, paskelbtų Lietuvos Metrikos serijoje², dar vieną išleido baltarusių istorikai prieškarui³, kitą jau šiais laikais (tiesa, išleistą

¹ Tada publikuotos šių paviėtų teismo knygos: Gardino žemės teismas, žr. *Акты Виленской археографической комиссии, Акты Гродненского земского суда*, t. 17 ir t. 21, Vilnius, 1890 ir 1894; Slanimo žemės teismas, žr. AVAK, *Акты Слонимского земского суда*, t. 22, Вильна, 1895; Urytės pilies teismas, AVAK, *Акты Упитскаго гродскаго суда*, t. 26, Vilnius, 1899; Trakų pakamario teismas, žr. AVAK, *Акты Троцкаго подкоморскаго суда*, t. 30, Vilnius, 1904; Ukmergės pilies teismas, žr. AVAK, *Акты Вилкомирскаго гродскаго суда*, t. 32, Vilnius, 1907; Minsko pilies teismas, žr. AVAK, *Акты Минскаго гродскаго суда*, t. 36, Vilnius, 1912.

² *Lietuvos Metrika (1542 m.), 11-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė I. Valikonytė, S. Viskantaitė ir kt., Vilnius, 2001, 120 p.; *Lietuvos Metrika (1546–1548). 19-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė I. Valikonytė ir kt., Vilnius, 2009, XXXIV, 290 p.

³ Lietuvos Metrikos kn. 16, žr. *Беларускі архіў*, t. 2 (XV–XVI ст.), Мінск, 1928.